

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

Торбас О.О., аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу повноважень прокурора при перевірці матеріалів кримінального провадження та затвердженні обвинувального акта на стадії досудового розслідування.

Ключові слова: прокурор, слідчий, обвинувальний акт, матеріали кримінального провадження, затвердження обвинувального акта, закриття кримінального провадження.

Статья посвящена анализу полномочий прокурора при проверке материалов уголовного производства и утверждении обвинительного акта на стадии досудебного расследования.

Ключевые слова: прокурор, следователь, обвинительный акт, материалы уголовного производства, утверждение обвинительного акта, закрытие уголовного производства.

Torbas O.O. POWERS OF THE PROSECUTOR AT THE STAGE OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION IN APPROVING THE INDICTMENT

This article analyzes the powers of the prosecutor in the criminal production verification and confirmation of the indictment on the pre-trial investigation.

Key words: prosecutor, investigator, indictment, materials of criminal proceedings, approval of indictment, closing criminal proceeding.

Постановка проблеми. У Конституції України проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека

визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Для кримінального процесуального законодавства це означає, що воно має бути зорієнтоване на забезпечення можливостей здійснення учасниками судочинства процесуальних прав і додержання законності (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції) під час його відправлення. Послідовне і неухильне додержання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінально-процесуального законодавства України є однією з важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадян на судовий захист від протиправних посягань.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України вніс безліч змін у процес досудового розслідування та судового розгляду з метою кращого забезпечення реалізації прав учасників. В той же час певні зміни потребують докладного вивчення та аналізу з метою вдосконалення правозастосовної діяльності. Відповідно, деяких змін зазнав і порядок ознайомлення прокурора із обвинувальним актом та матеріалами кримінального провадження на кінцевому етапі досудового розслідування. Саме цей порядок і потребує докладного аналізу, чому і буде присвячена дана робота.

Стан дослідження. До вчених, які займалися розробкою питання повноважень прокурора при отриманні обвинувального акта а також інших суміжних питань, варто віднести Алімамедова Е. Н., Гришина Ю.О., Галагана А.І., Давидова М.П., Зеленецького В.С. Каткову Т.В., Коновалову В.О., Либуса І., Михайленка О.Р., Сусло Д.С., та інших науковців та практиків.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи являється аналіз процесуальних можливостей прокурора при отриманні та перевірці обвинувального акта, який був складений та направлений слідчим як логічний підсумок проведеного досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Виконавши усі необхідні дії щодо ознайомлення зацікавлених осіб із матеріалами кримінального провадження, слідчий може приступити до складання підсумкового процесуального документу у кримінальному провадженні – обвинувального акта. При

виконанні зазначених дій у слідчого повинна бути тверда переконаність у вчиненні кримінально караного діяння та у винності підозрюваного. Відповідна посадова особа повинна також бути переконана в тому, що в ході розслідування виконані усі дії, необхідні для перевірки (підтвердження чи спростування) обставин, які складають предмет доказування. При цьому зібрані в ході досудового розслідування докази ретельно оцінюються як окремо, так і в сукупності із іншими доказами. «Рішення про закінчення досудового розслідування приймається тоді, коли буде встановлено, що воно було проведено повно, об'єктивно та всебічно» [4, с. 21].

Сам по собі обвинувальний акт являє собою кримінальний процесуальний акт, в якому відображено рішення слідчого, затверджене прокурором, чи самого прокурора про закінчення досудового слідства і направлення кримінального провадження до суду для вирішення питання про винність підозрюваного. Правильно складений обвинувальний акт являється гарантом захисту прав і законних інтересів обвинуваченого та всіх інших учасників кримінального процесу, слугує юридичним фактом, суттєво розвиваючим процесуальні правовідносини. В обвинувальному акті кінцеве формулювання обвинувачення в матеріально-правовому та процесуальному сенсі висловлює впевненість слідчого у винності конкретної особи та являється завершенням діяльності слідчого (а при затвердженні – і прокурора) під час досудового розслідування. Це означає, що даний акт констатує досягнення цілей кримінального провадження: кримінальне правопорушення розкрито, винна особа виявлена за допомогою зібраних доказів, остаточно сформульоване обвинувачення.

Проте перш за все варто звернути увагу на назву даного процесуального документу. Варто відмітити, що КПК 1960 р. передбачав направлення до суду не обвинувального акта, а обвинувального висновку. І хоча суттєвого значення зміна назви не відіграє і суть цього документу залишається тією ж самою, варто відмітити, що термін «висновок» краще характеризує цей документ. Як відомо, висновок – це логічний підсумок, зроблений на основі

розгляду певних фактів. Відповідно, термін «висновок» підкреслює по-перше, значимість цього документу, а по-друге – його остаточний характер. В обвинувальному висновку слідчий (чи прокурор) викладає свої міркування, які він зробив на основі зібраних доказів, тим самим підводячи рису під кримінальним розслідуванням. З цієї позиції термін «акт» дещо применшує завершальне значення цього документу. Аналогічну позицію займає і Т.В. Каткова, яка зазначає, що назва підсумкового документу – обвинувальний висновок логічно відповідає його призначенню. Висновки слідчого, викладені у цьому документі, мають попереднє значення і можуть бути спростовані під час судового розгляду (наприклад, при винесенні судом виправдувального вироку) [7, с. 31].

Проте деякі вчені підтримують діаметрально протилежну позицію. Так, М.С. Строгович зазначає, що підсумковий документ у справі «...за своєю суттю зовсім не є будь-яким висновком - це саме «акт, рішення обвинувальної влади» [8, с. 150], який містить «... не тільки логічний висновок, але і державно-владне розпорядження» [8, с. 150].

Достатньо цікаву позицію займає І.Д. Гончаров, який, аналізуючи відповідні положення КПК 1960 р., зазначав, що після того, як обвинувальний висновок буде затверджений прокурором, він трансформується у обвинувальний акт і цей момент буде початком судового розгляду [5, с. 32]. В будь-якому випадку варто наголосити, що зміна у назві носить більше лінгвістичний характер та майже ніяким чином не впливає на саму суть даного процесуального документу.

Ст. 291 КПК зазначає, що майже завжди складати обвинувальний акт буде слідчий. Проте сам факт складання обвинувального акта слідчим не являється достатнім юридичний фактом для направлення цього кінцевого процесуального документу до суду. Будь-який обвинувальний акт повинен бути затверджений прокурором. І саме повноваження прокурора на цьому етапі повинні бути ретельно досліджені.

Варто підкреслити, що нове кримінальне процесуальне законодавство залишило поза увагою деякі процесуальні дії прокурора по відношенню до обвинувального акту. Так, наприклад, старий КПК передбачав перелік тих обставин, які прокурор мав перевірити, отримавши обвинувальний висновок від слідчого (ст. 228 КПК 1961 р.). Зокрема, прокурор мав перевірити, чи мала місце подія злочину, чи був в діяннях особи склад злочину, чи були дотримані слідчим усі необхідні вимоги кримінально-процесуального законодавства про забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого на захист, чи немає в справі обставин, які тягнуть за собою закриття справи, чи притягнуті як обвинувачені всі особи, що викриті у вчинення злочину, чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону, чи додержано вимог закону при складанні обвинувального висновку, чи правильно обрано запобіжний захід, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, чи виявлено причини та умови, що сприяли злочину тощо.

Проте у новому Кодексі ці обставини не перераховуються. У ч. 2 ст. 291 КПК 2012 р. дається лише перелік відомостей, які повинні міститися у обвинувальному акті. В той же час можна дійти висновку, що при перевірці обвинувального акту прокурор звертає увагу не лише на оформлення самого документу, а й на інші обставини, які перераховував старий Кодекс. Перевіряючи обвинувальний акт, прокурор перш за все здійснює «нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва» (ч. 1 ст. 36 КПК). Обвинувальний акт, як вже зазначалось, є результатом діяльності слідчого, своєрідним «дзеркалом», яке відображає його роботу під час кримінального розслідування. Тому цілком логічно буде зазначити, що прокурор буде перевіряти весь хід розслідування під час вивчення обвинувального акта, оскільки він сам в цьому зацікавлений. Саме прокурор буде підтримувати державне обвинувачення в суді, і він як ніхто інший зацікавлений у тому, щоб досудове розслідування було проведено з додержанням усіх вимог чинного

процесуального законодавства. Відповідно, відсутність можливості направити справу на додаткове розслідування під час судового розгляду значно підвищує вимоги до перевірки обвинувального акта. Отже, можна дійти висновку, що прокурор і з прийняттям нового КПК зобов'язаний перевіряти ті обставини, які були передбачені у старому Кодексі. В той же час ситуація, коло в практичній діяльності прокурори будуть звертатися до законодавства, яке втратило чинність, здається не цілком логічною, а тому існує необхідність передбачити в майбутньому в ст. 291 КПК ті обставини, на які прокурор повинен звертати увагу.

Також варто відмітити і відсутність вказівки у новому кодексі на термін, за який прокурор має прийняти рішення з приводу отриманого обвинувального акту. Якщо у старому КПК була вказівка на те, що прокурор був зобов'язаний розглянути справу протягом 5 днів з моменту її отримання (ст. 233 КПК 1961 р.), то тепер такої вказівки немає. Відповідно, строк, за який прокурор повинен перевірити обвинувальний акт, включається до загального строку досудового розслідування. Чи вплине така зміна на якість досудового розслідування зможе показати лише практика. В той же час цікавою є ситуація, яка може виникнути щодо розслідування кримінальних проступків. Згідно зі ст. 301 нового КПК слідчий повинен надати прокурору документи про закінчення розслідування проступку не пізніше 25 днів з моменту повідомлення особі про підозру, а прокурор повинен винести остаточне рішення не пізніше 30 днів. Отже при розслідуванні кримінальних проступків КПК чітко визначає, в який термін повинен вкластися прокурор із прийняттям процесуального рішення, а у випадку розслідування злочинів про такий строк Кодекс не згадує.

Процедура аналізу обвинувального акта прокурорам складається з двох частин: вивчення самого кримінального провадження та вивчення висновків, які були сформовані на основі наявних доказів. При такій перевірці прокурор повинен впевнитися, що усі наявні у провадженні докази являються

належними, допустимими та достатніми, а висновки, які були зроблені на основі цих доказів, є обґрунтованими.

Орієнтуючись у своїй роботі на ст. 291 КПК, прокурор при вивченні обвинувального акта повинен звертати увагу на чіткість опису події злочину, особливо на вказівку часу та місця вчинення правопорушення, способу його вчинення, інші обставини злочинного діяння, які передбачені чинним законодавством. Прокурору необхідно перевірити кваліфікацію злочину та її відповідність наявним у провадженні матеріалам. Ю.Н. Калмиков пропонує контролювати правильність кваліфікації шляхом вирішення низки питань: чи всі злочинні дії підозрюваного, які були встановлені слідчим, увійшли в формулювання обвинувачення та чи всім діям підозрюваного дана правильна правова оцінка [6, с. 226].

Проаналізувавши усі зазначені аспекти та порівнявши наявні докази із висновками, які були зроблені слідчим в обвинувальну акті, прокурор здійснює одну із дій, які передбачені ч. 1 ст. 291 КПК. І тут необхідно зробити певну ремарку. Зазначене положення КПК зобов'язує прокурора після його ознайомлення із обвинувальним актом затвердити цей акт та направити його до суду чи скласти новий обвинувальний акт. Достатньо легко зробити висновок про те, що це положення КПК потребує розширювального тлумачення. Прокурор наділений відповідними владними повноваженням (ст. 36 КПК), які він може реалізовувати під час усієї стадії досудового розслідування. Як відомо, ця стадія починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та закінчується моментом направлення обвинувального акта до суду. Сама стадія досудового розслідування є неподільною, тому штучно обмежувати процесуальні можливості прокурора вбачається недоцільним. Саме це і дозволяє зробити висновок, що після ознайомлення із обвинувальним актом прокурор має більше можливосте, ніж зазначено у ч. 1 ст. 291 КПК. Можна із впевненістю стверджувати, що прокурор має такі самі повноваження, які були зазначені в ст. 229 КПК 1960 р., тобто крім направлення

обвинувального акта до суду та складання нового він ще може повернути обвинувальний акт і матеріали провадження слідчому із вказівками провести ті чи інші слідчі дії чи закрити кримінальне провадження за наявності підстав, які передбачені ст. 284 КПК.

Логічним буде зазначити, що саме направлення обвинувального акта до суду є логічним завершенням досудового розслідування, у якому був встановлений підозрюваний та зібрана достатня сукупність доказів для доведення його вини. Критерієм для прийняття такого рішення, в основному, являється переконаність прокурора у достовірності висновків, які зробив слідчий про винуватість підозрюваного, тобто про доведеність обвинувачення при дотриманні слідчим вимог закону в процесі збирання, перевірки та оцінки доказів. Затверджуючи обвинувальний акт, прокурор висловлює свою згоду з висновками слідчого, які він зробив в обвинувальному акті, що само по собі може розглядатися як процесуальне рішення прокурора. Воно оформлюється шляхом накладання резолюції про затвердження обвинувального акта у його вступній частині.

Ст. 291 КПК дозволяє прокурору скласти новий обвинувальний акт та направити його до суду. Прокурор користується правом скласти новий обвинувальний акт в тому випадку, коли він переконаний у повноті та всебічності проведеного розслідування, достатності наявних у провадженні доказів для доведення винуватості особи в суді, проте в той же час він або не погоджується із формулюванням висновків слідчого чи із викладенням відомостей у даному процесуальному документі. Як відомо, саме прокурор буде підтримувати державне обвинувачення в суді, а отже він повинен бути переконаний у чіткості та переконливості того документу, яким будуть визначені межі судового розгляду. Крім того, прокурор може скласти новий обвинувальний акт і в тому випадку, коли він просто хоче змінити стиль викладення відомостей. В цьому випадку значних процесуальних відмінностей немає. Проте такий обвинувальний акт вже не потребує затвердження прокурором у вступній частині.

В тому випадку, коли прокурор, ознайомившись із матеріалами досудового розслідування та обвинувальним актом, прийде до висновку, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, він може повернути усі матеріали слідчому для проведення додаткових слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій. В такому разі разом із обвинувальним актом прокурор надсилає чіткі письмові вказівки, які містять інформацію про те, що саме повинен зробити слідчий. Цілком очевидно, що ці дії повинні бути вчинені в межах строку досудового розслідування, а за необхідності цей строк повинен бути продовжений. Після проведення усіх необхідних дій слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування зацікавленим особам в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, додавши до них ті відомості, які були отримані внаслідок додаткових слідчих дій. Далі слідчий складає новий обвинувальний акт та направляє його прокурору згідно із вимогами КПК.

Прокурор закриває кримінальне провадження в порядку, передбаченому ст. 284 КПК. Згідно із цим положенням, прокурор закриває провадження під час досудового розслідування. Як вже зазначалося, ця стадія не ділиться на підстадії, а отже прокурор може вчиняти дії, передбачені ст. 284 КПК, на будь-якому етапі розслідування, навіть тоді, коли до нього надійшов обвинувальний акт. Одним із основних обов'язків прокуратури є дотримання вимог чинного законодавства з метою чіткого застосування норм КПК. Дійсно, можлива така ситуація, при якій слідчий не помітив підстави для закриття провадження, продовжив досудове розслідування, ознайомив усіх зацікавлених осіб із матеріалами та склав обвинувальний акт. Проте прокурор здійснює процесуальне керівництво на будь-якому етапі досудового розслідування та може користуватися своїми повноваженнями в повному обсязі. Уповноважений працівник прокуратури не зацікавлений в направленні необґрунтованого обвинувального акта до суду. Навпаки, він повинен максимально оперативно закрити кримінальне провадження та

забезпечити відновлення особою, яка підозрювалася у вчиненні злочину, своїх прав.

Висновок. Чинне кримінальне процесуальне законодавство наділило слідчого достатніми повноваженнями для того, щоб досудове розслідування було проведене в повному обсязі. Проте наявність процесуальної самостійності слідчого не виключає контроль зі сторони прокурора. І саме здійснюючи нагляд у формі процесуального керівництва прокурор не лише слідкує за дотримання законності слідчим під час досудового розслідування, а також перевіряє, чи були вчинені усі необхідні слідчі чи інші дії та чи достатньо тієї сукупності доказів, яка була зібрана слідчим, для доведення вини особи під час судового розгляду. Саме такий «свіжий» погляд на досудове розслідування може суттєво вплинути на його повноту. Тому прокурор повинен ретельно підходити до питання перевірки обвинувального акта та чітко дотримуватись усіх положень чинного КПК при його затвердженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (з наступними змінами) станом на 22 листопада 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. Ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.

4. Алимамедов Э.Н. Задачи и сущность этапа окончания предварительного следствия с обвинительным заключением // Российский судья. 2011. №10. – С. 21-24
5. Гончаров И.Д. Обвинительное заключение: значение, структура, и содержание // Весы Фемиды. 2002. №2. – С. 31-43
6. Калмыков Ю.Н. Окончание предварительного следствия с составлением обвинительного заключения. Дисс. на соиск. ученой степени канж. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1968. – 273с.
7. Каткова Т.В., Каткова А.Г. Закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку у кримінальній справі. Навч. посібник. Ч.: «Рубікон», 2002 – 96 с.
8. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 2. Основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Издательство «Наука», 1968. - 616 с.